

A KREATIVITÁS FOGALMA ÉS FEJLESZTÉSE

FAZEKASNÉ FENYVESI MARGIT

A köznyelv a kreatív ember fogalmát valamilyen különleges, extrém dolgok alkotásához köti. De a kreativitás sokoldalúságát elismerve kimondhatjuk, hogy annyiféle kreativitás van, ahányféle emberi tevékenység. A kreativitás minden életkorban és minden kultúrában jelen van.

A KREATIVITÁS FOGALMA

A kreativitás (alkotókészség/képesség) a személyiség egyedi tulajdonságainak, gondolati és cselekvési képességeinek sajátos összerendezettsége. Minden olyan mozzanat és tényező a személyiségen belül, amely lehetővé tesz valamilyen szintű alkotást, és emellett még a viselkedésben és a magatartásban is megjelenik.

Guilford (1950) szerint a mentális kreativitás a divergens (széttartó) gondolkodásban nyilvánul meg. Az ilyen típusú gondolkodás lehetővé teszi egy probléma több oldalról való megközelítését, illetve olyan elemek összekapcsolását, amelyeket rendszerint egymástól függetlennek, vagy össze nem illőnek tartunk.

A kreativitás nem csupán a gondolkodásra vonatkozik. A vizuális, akusztikus és motoros kreativitás fejlesztésének hatása transzferálódhat a személyiség és a gondolkodás fejlesztésére. Bízhatunk abban, hogy probléma megközelítésük divergens jellegűvé válik, flexibilisebb (rugalmasabb) lesz és az eredetiség (originalitás) is megvalósítható. Hiszen egy kreatív folyamatban létrejött tevékenység értéke azzal mérhető, hogy mennyire új és értékes. Egy kreatív folyamatnak lehet belső, élményszerű, szubjektív oldala is.

A KREATIVITÁS EGYMÁSRA ÉPÜLŐ NEHÉZSÉGI SZINTJEI

Kifejező kreativitás: tudásunkat, véleményünket, érzésvilágunkat különféle tevékenységi formákban nyilvánítjuk ki: szóban, írásban, rajzban, éneken. A

feladatokat kötöttségek nélkül, játékosan oldjuk meg. Már óvodáskorban megfigyelhető szint.

Produktív kreativitás: itt a szabad játék korlátozása már bizonyos mértékű. Az elsajátított ismeretek alkalmazásának igénye és képessége szükséges a kreatív jellegű produktum előállításához. Előzetes tudást és tapasztalatot feltételező szint.

Feltaláló (inventív) kreativitás: a kitalálás és felfedezés jellemzi ezt a szintet. Legfontosabb eleme a hajlékonyság, vagyis az új és szokatlan kapcsolatok megvalósítása az előzőleg még nem összefüggő részek között.

Újító (innovatív) kreativitás: a meglévő produktumba új elem kerül, amitől az jobbá válik, vagy esetleg egészen másként, új módon oldunk meg feladatokat, problémákat, s ez jobb, ésszerűbb lesz, mint a régi megoldási mód.

Teremtő kreativitás: az alkotás legmagasabb szintje. Alapjaiban teljesen új elv, vagy feltevés keletkezik (Fodor, 2007).

A KREATÍV EMBER JELLEMZŐI

A kreatív ember személyiségét alkotó jegyek olyan, viszonylag tartós vonások, amelyek az egyik embert a másiktól megkülönböztetik. Ez az adottság lehetővé teszi, hogy az ember bizonyos dolgokat megtanuljon; ez függ az örökléstől, a környezeti hatásoktól, illetve a kettő interakciójától (kölcsonhatásától).

A kreatív embert a változatosságra törekvés, a kezdeményezés és a nyitottság jellemzi. Szereti maga kitapasztalni a jelenségeket, meggyőződni azok helyességéről, akár meg is kérdőjelez állításokat.

Guilford és Torrance (Fodor, 2007) tíz kreatív képességet gyűjtöttek össze, amelyek feltételezésük szerint a kreativitás struktúráját alkotják.

1. **Szenzitivitás:** problémaérzékenység. A kreatív egyének meglátnak olyan problémákat is, amelyeket mások átlagos jelenségnek értelmeznek.

2. **Fluencia** (könnyedség): a kreatív embereknek csekély információ is elég nagyszámú ötletet kitalálására.

3. **Originalitás (eredetiség):** új, szokatlan, innovatív ötletek révén eredeti, mások megoldásaitól különböző válaszokat tudnak adni a problémákra.

4. **Flexibilitás (rugalmasság):** a kreatív emberek változatos megközelítésmódokat alkalmaznak, és különböző ötleteket, megoldási technikákat tudnak létrehozni.

5. **Szintetizálás:** nagyobb és teljesebb gondolati körökbe képesek gondolataikat rendezni.

6. **Elaboráció (kidolgozottság):** képesek a részletek kitöltésére, adott információkat összerendezve, egy struktúra összeállítására.

7. **Analízis:** nem fogadják el mások által megalkotott szintéziseket, a struktúrákat újra analizálják azért, hogy újat alkossanak.

8. **Redefiniálás (újraderfiniálás):** a szokásostól eltérően észlelik a tárgyakat, vagy azok részleteit. Az eltérő észlelés következtében a tárgyat vagy annak egy részét új, eddig nem ismert módon alkalmazzák.

9. **Komplexitás:** a kreatív emberek sok, egymással összefüggő gondolattal tudnak dolgozni. Az összefüggéseket másfajta viszonylatban is értelmezik.

10. **Értékelés:** kritikával viszonyulnak az új ötletekhez, és könnyen meghatározzák azok értékét.

Guilford (1950) szerint mindegy, hogy milyen területeken tervezzük a kreativitás fejlesztését, mert a kreativitás a tanulás része. Tanuláskor új információkat fogadunk be, a kreativitás pedig abban rejlik, hogy az új és a régi információk között milyen új kapcsolatokat fedezünk fel.

Az egyén kreativitása függ a környezettől és a kulturális hatásoktól. A kreatív erő adja a egyén számára az élet igazi értelmét, mert kitűzi a cél, és biztosítja az eszközt is a cél eléréséhez.

A KREATIVITÁS ÉS AZ AGYFÉLTEKÉK

Agyunk két, nagyjából szimmetrikus fél tekéből áll. Mindegyik félteke a test ellenoldali felét irányítja, és onnan kap információkat. A féltekei aszimmetria (lateralitás) azt jelenti, hogy a bal agyfél a jobb kezét irányítja, és a tőlünk jobbra lévő tárgyakat észleli. Az idegpályák aszimmetrikus elrendezésén túl a két félteke információ feldolgozó képessége is eltérő.

A bal agyfélteke felelős többek között a beszélt, az írott nyelv, a logikai gondolkodás egyes folyamataiért, a számolási képességéért.

Ma egy "bal agyféltekés világban" élünk: osztunk, szorzunk, számolunk, időpontokra rohanunk, szinte folyamatosan kommunikálunk személyesen, telefonon és az interneten. Hatalmas mennyiségű képi és verbális kommunikációt fogadunk be (internet, tévé, reklámok) és megpróbálunk ennyi adatot feldolgozni, raktározni, megítélni, rendszerbe rakni.

A jobb agyfélteke felelős ezzel szemben a mai felfogás szerint "elvontabbakká" nevezhető dolgokért, a mintázatok és formák felismeréséért, az arcvonásokra való emlékezésért, a művészetek értékeléséért, a humorért, a zenéért, a táncért, a képzelőerőért és a térbeli képességekért.

Hámori (2005) kimutatta, hogy a jobb agyfélteke képességei előnyösebbek az új, azelőtt soha nem hallott-látott tapasztalatok, információk feldolgozásában.

Minden gyermek kreatív, ha hozzásegítjük őket. Ha megtanítjuk őket a kezdeményezésre, saját gondolataik, érzéseik felvállalására, a tudástól való szabadságra.

A KREATIVITÁS FOLYAMATA

Arnold és Guilford (idézi Landau, 1974) véleménye szerint minden probléma megoldási szituáció kreatív gondolkodást igényel. Ezekben a helyzetekben az egyén meglévő információkkal dolgozik, felhasználja korábbi tapasztalatait, majd ezeket újra átgondolva eljut az optimális megoldáshoz. A kreatív folyamatnak lefolyása szerint két fajtáját különböztetnek meg: az organizált (szervezett) és inspirált (ösztönös) megközelítés.

Az alkotó munka folyamatának fokozatai vannak, amelyek elvezetnek a kreatív képesség optimális szintjéhez (Landau, 1974).

1. Előkészítés: a probléma meghatározása, a vele kapcsolatos ismeretek felidézése és rendszerezése.

2. Produkció: az adott problémára használható valamennyi megoldás összegyűjtése, a legjobbnak tűnő megoldás kiválasztása.

3. Elhatározás: a legjobb megoldás melletti voksolás.

Az elhatározást követően kezdetét veszi maga a kreatív folyamat. A probléma megoldás az alábbi fázisokon keresztül valósul meg:

Előkészítési fázis: ismeretek és tapasztalatok (nyersanyagok) összegyűjtése kritikai mérlegelés nélkül. Nyitottság valamennyi megoldási módra.

Lappangási fázis: elindul egy folyamat a begyűjtött tapasztalatok és megoldási módok rendezésére a probléma megoldása érdekében. A megoldási mód kiválasztása gyakran nyugtalan és őrlődésekkel és frusztrációkkal terhes időszak, Minél inkább sztereotipizálunk a megoldásnál, annál jobban kikerülünk a kreativitás folyamatából.

Belátási v. felismerési fázis: az „aha” élmény átélése. Ez általában egy önkéntelen és hirtelen kialakuló mozzanat, amely világos, értelmes felismeréssé alakul át. Rendszerint heves érzelmek kísérik.

Igazolási (kivitelezési) fázis: az ötlet kidolgozása, bizonyítása, cáfolata, szimbolikus átfogalmazása. A folyamat befejező része. Ebben a fázisban az egyén az új felismerést ellenőrzi, kipróbálja, és egészen addig alakítja, amíg az megfelel saját elképzelései és a külvilág számára.

Elsőként Taylor (1959) próbálta meg elkülöníteni a kreativitás különböző szintjeit. Nagyszámú elemzés és kutatás után öt, egymásra épülő kreativitási szintet állított fel:

Expresszív (kifejező) kreativitás. Főleg rajzban, építő jellegű játékokban megnyilvánuló spontán és szabad kifejezés. A rajz és a játszás kiváló színterei a kreatív képességek művelésének. Egy olyan iskolai, vagy otthoni légkör nevel kreatív embereket, ahol biztosított a szabadság és spontaneitás, és lehetőség van a tradícióktól való függetlenedés.

Produktív (termelő) kreativitás. A sajátos munkaterületek szintje. Mindenki produktívan kreatív, aki a hagyományos, a már ismert szabályok betartása mellett létrehoz valami terméket. Ezen a szinten már jellemző a spontaneitás és a szabadság.

Inventív (feltaláló) kreativitás. Magasabb kritériumoknak kell megfelelni, ezért az embereknek már csak kis csoportjára érvényes szint. Nehezebben megragadható, rejtett és szokatlan összefüggések kell megtalálni/kitalálni, vagy meglévő dolgokat tökéletesíteni.

Innovatív (újító) kreativitás. A kivételes képességű emberek szintje. A problémák valódi mélységeinek és alapelveinek a megértése történik mind a művészet, mind a tudomány területein.

Emergens (újat teremtő) kreativitás. A zseniális újdonságok, a radikális változásokat vagy teljesen új és forradalmian eredeti termékeket eredményező emberi alkotási tevékenység. A tapasztalatgyűjtés, feldolgozás, absztrahálás és szintetizálás műveletei olyan szinteket öltenek, hogy nem mérhetőek össze a korábbi tapasztalatokkal. Ezt a szintet csak a legkivételesebb és a legkiemelkedőbb személyek érhetik el. (Fodor, 2007)

A KREATIVITÁST SEGÍTŐ ÉS GÁTLÓ TÉNYEZŐK

Torrance (1981) hat gátló tényezőt említ meg:

A sikerorientált emberek félnek a kihívástól, ha úgy érzik, a produktum negatív élményt nyújt számukra.

Ezek az emberek a kortársakhoz való igazodáskor elfojtják azon törekvésüket, hogy saját maguk fedezzék fel a külvilágot. Mindezt azért teszik, mert félnek a mássá válástól, a csoporttól való elkülönüléstől.

A nemi szerepek hangsúlyozása is akadály lehet, mivel a fiúk félnek attól, hogy nőiesnek tűnjenek, a lányok pedig vonakodnak olyan feladatokat megoldani, ami szerintük férfias tulajdonság.

A divergencia (véleménykülönbség) és az abnormalitás azonosítása. A környezet nem viseli el a tehetség megnyilvánulásait, ha azok nem férnek bele a szociális elvárások közé. A megalkuvást választók bele akarnak illeszkedni a környezetükbe. Saját maguk elfogadásáért feladják kreatív gondolataikat, igyekeznek „szabályosak” lenni.

A munka és a játék felosztása. Amikor az egyén társadalmi környezete előnyben részesíti a komoly, „intelligens” viselkedést a játékosan dolgozó, „kreatív” viselkedéssel szemben. Mindezek miatt az utóbbi szegyenkezik kreatív gondolatai, ötletei miatt és megpróbálja azokat elfojtani.

A fent felsorolt tényezők a szociális megfelelés szándékából fakadnak. Az

eltérő megítélés nyomásként nehezedik a gyermekekre és a felnőttekre egyaránt. A későbbi fejlődési fázisokban a konformizmus igénye egyre erősebbé válhat, ami gátolja a kreativitás kibontakozását.

SEGÍTŐ, FEJLESZTŐ TÉNYEZŐK

Rogers (idézi Fodor, 2007) szerint a kreatív magatartás feltétele a külvilággal szembeni nyitottság, a belső értékmérés, valamint az a képesség, amely segítségével, elemekkel és gondolatokkal játszunk.

A külvilággal szembeni nyitottság azt jelenti, hogy az emberek a lehető legtöbb információt gyűjtsék össze anélkül, hogy előzetesen korlátokat szabnának maguknak. A belső értékmérésnél a külső kritikát is figyelembe kell venni. Az elemekkel és gondolatokkal való játék flexibilitást igényel.

A belső feltételekhez Rogers két külső kreativitásfejlesztő tényezőt említ meg: a pszichológiai biztonságot (amit tesz, annak értelme van és lehet pozitív következménye is) és a pszichológiai szabadságot (nem kell mindig megvárnia a tanári instrukciót, kezdeményezhet spontán is).

A pszichológiai biztonságnak három feltétele van:

1. Ötleteikben teljes bizalmat élvezzenek. Spontán megnyilvánulásait környezetük értékeli.

2. Olyan légkör biztosítása, ahová a külső – esetleg nem értelmezett – kritikus megnyilvánulások nem hatnak. Egy biztonságos atmoszférában szabadabb módon tudnak megnyilvánulni és visszanyúlni a belső értékeikhez.

3. Érezzék, hogy olyanak fogadják el őket, amilyenek és az általuk teremtett képzeletvilágát környezetük képes legyen követni, beleélni magát.

A pszichológiai szabadság azt jelenti, hogy a szimbolikus kifejezések, az észlelések, a fogalmak, a jelentések spontán és játékos megjelenítése biztosított van.

A KREATIVITÁS ÉS AZ INTELLIGENCIA KAPCSOLATA

Minden egyes megismerő – mentális és cselekvésbeli tevékenység produktumnak tekinthető. Így értelmezve kreatív képességekkel mindenki rendelkezik. A nevelési környezet, egyes tanulási-tanítási eljárások teret adnak az egyéni sajátosságok megjelenítésének. (Mesterházi, 1998). A kreativitással kapcsolatos kutatások eredményei arra engedtek következtetni, hogy a két terület viszonylag független egymástól, bár a kreativitás előfeltétele a legalább közepes szintű intelligencia (küszöbelmélet).

Az intelligenciának számtalan területe van, amelyek egymáshoz szorosan kapcsolatosak. Ezek egymással szoros kapcsolatban vannak. Guilford

(1950) arra a felismerésre jutott, hogy a hagyományos intelligencia tesztekkel nem mérhető fel reálisan a kreativitás szintje. A vizuális, akusztikus és a motoros művészeti területek a legjobb lehetőséget nyújtják tanulásban akadályozott tanulók kreativitásának fejlesztésére.

A KREATÍV TANULÁS FELTÉTELEI

Torrance(1981) által sorba rendezett feltételrendszer, amely főleg az iskolai tanítással szemben határozza meg a kreativitásra nevelés feltételeit:

Saját kezdeményezés. A kreativitást csak gyakorlat révén szerezhető meg, ezért a kezdeményező gondolkodás feltételeit meg kell teremteni. Olyan módon kell átadnia pl tanításkor a tanítandó tananyagot, hogy kivívja a tanulók érdeklődését és motiválja őket. Ennek a kezdeményezésnek egyfajta csodálkozásban és kérdések feltevésében kellene mutatkoznia a diáknál.

Önálló tanulás: egyfajta ösztönző iránymutatást kellene kapniuk az úgynevezett egy életen át tartó tanulásra. (Life Long Learning). Ösztönözni a tanulókat arra, hogy az iskolán kívül is merjenek részt venni más kurzusokon.

Öntudatosság. A konkrét értékelési formák és a saját tudásról való visszajelzések tág eszköztára nagy segítséget jelent az önértékelés folyamatban. Segíti a tanulók individualitásának a kibontását és képességeiknek csiszolását. Képes megerősíteni bennük, hogy a külső kritikus és reagáló külvilág hatásaitól függetlenedjenek, ne nyomják el a kreatív gondolataikat, igényeiket.

Spirális szemlélet. Minden téma egyel magasabb szinten való megvizsgálása. Egy divergens megközelítést kialakító szemlélet, az a szándék, hogy érdemes egy dolgot több szempontból megvizsgálni.

A tökéletes élmény pszichológiája. Roger és Maslow szemléletének elterjedésével előtérbe került az én megvalósításának (self-realisation) értéke. Ennek középpontjában önmagunk elfogadása áll. A gondolkör magasabb szintre emelését, egyúttal más irányú megközelítését Csikszentmihályi Mihály vitte tovább. Elméletének új kifejezése a „flow” (áramlat) áll. Ez a flow olyan élményt, tevékenységet jelöl, ami az embert mintegy elragadtatja, amelyben elmerül, olyanmire belefeledkezik, hogy szinte már nem is létezik számára a külvilág. Az öntudat feloldódik, de ugyanakkor ébren marad. A flow egy pozitív élmény, ha öröm, akkor a legmagasabb szinten.

A KREATÍV NEVELÉS SZÍNTEREI: A VIZUÁLIS KREATIVITÁS ÉS
FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGE

A vizuális kreativitás komplex fejlesztő és emocionális élményhatása miatt a nevelés egyik fontos eszköze. Alapvetően a képi kifejezés, ábrázolás, kompozíciós eljárások megismerése és alkalmazása a területe. A vizuális kommunikáció, mint kifejezési lehetőség a saját információk megjelenítéséhez segít (Mesterházi, 1998). Pótolja és kiegészíti a verbális kommunikációt, önkifejezési eszköztárat bővít.

A vizuális műveltségi terület rehabilitációs/rehabilitációs feladataiból a vizuális kreativitás fejlesztését tervezik az alábbi feladatok:

Képzület, kifejezőkészség, kreativitás fejlesztése.

Az esztétikai érzékenység készségeinek alapozása, fejlesztése.

A térlátás fejlesztése, pontos képzetek kialakítása a valós térről, időről, az anyag, forma, funkció, szerkezet, szín, fény és mozgás viszonyairól.

A kommunikációs képességek fejlesztése szóban, ábrázolásban, befogadásban.

A finommotorika, a kreativitás, az eszközhasználati készség fejlesztése.

Az érzékszervi tapasztalatszerzés fejlesztése, az érzelmi nevelés, érzékszervi kultúra gazdagítása.

Az érzéki tapasztalás, a környezettel való kapcsolat erősítése, az anyagokkal való érintkezés tudatosítása.

A vizuális közlések felfogása, értelmezése.

A vizuális nyelv alapelemeinek – pont, vonal, folt, forma, szín, tónus tudatos alkalmazása a közlésben, az alkotásban.

Téri helyzetek, időbeli folyamatok értelmezése, megfogalmazása, megjelenítése az oktatásban.

Művészeti alkotások elemzése, a megértés, a feldolgozás segítése, fejlesztése.

Alkotó kifejezés – a fejlettségnek megfelelő mód és technika alkalmazásával.

Az átélt élmény megjelenítése dramatizálással, reflektálás irodalmi, zenei, filmes élményekre – gondolatok, érzelmek, hangulatok kifejezése a képi, a plasztikai műfajokból tanult módszerek, eszközök alkalmazásával.

Használati tárgyak készítése, az anyag-forma-funkció egysége a tárgykészítésben.

A díszítő formálás elemei, mintái, csomagolástechnikák (Sándor É, 2006).

A vizuális művészeti nevelés készségfeltételekre épül: a pszichikus funkciók közül erőteljesen támaszkodik a téri orientációra és annak összetevőire: a mozgásállapot szintjét jelző praxiára, testtudatra, testsémára, lateralizációra.

Egy vizuális képzőművészeti alapozó terápia hatékonyságának további feltétele a szabad eszközválasztás, a kis létszám (minimum hét fő) és a zenei aláfestés,

ami a tevékenység hangulatának megfelelően gyorsabb, vagy lassúbb. A foglalkozásokról érdemes videofelvételt készíteni, hogy az óráról-órára való tervezés nyomon követhető legyen. A foglalkozásokat beszélgetés vezesse be, a végét értékelés zárja le. Mindig alkalmazkodni kell a tanulók aktuális hangulatához, igényekhez. A terápia lényege a szubjektív élmények objektív, verbális és nonverbális formába való átalakítása (Sándor és Horváth, 1995).

Az akusztikus kreativitás és fejlesztésének lehetőségei

A zene és az ének könnyen megközelíthető és feldolgozható élményeket közvetít, gazdagítja a személyiséget, ízlést formál, tartalmas szabadidő eltöltést biztosít.

A zenei nevelés kreativitást fejlesztő értéke, hogy a gyermekek saját élményeiken keresztül tapasztalhatják meg az alkotást. A zenei alkotásokon keresztül megismerhető esztétikai szépség tartós örömforrásuk lehet és értékrendjük kialakításában is útmutatóként szolgálhat. (Mesterházi, 1998)

Ha a gyermekeknek zenei fejlesztésben is részük van, belső igényükké válik az értékes zene, ami egyetemes emberi érzéseket, nagy feszültségeket hordoz és képes azokat kifejezni is. Kodály a népzene legszebb darabjait a klasszikus darabokkal egyenértékűnek tartotta, felismerve a bennük rejlő hatalmas értéket. (Kokas, 1977) Vallotta, hogy a zenei képességek fejlesztésével intenzívebben fejlődnek a gyermek egyéb képességei is.

Hátrányos helyzetű gyermekek koncentrációs képességei a változatos tevékenység nyomán néhány hónap alatt jelentősen megnövekedtek (Kokas, idézi Barkóczi és Pléh, 1977).

A zene több területre is fejlesztő hatást gyakorol. Kiemelkedik a figyelemre és a ritmusérzékre gyakorolt hatása és lényegesek a különböző területek közötti transzferhatások is.

Zenei nevelésünkben fontos a formák, a szerkezet felismerése. Ezek a gyakorlás során mintákká, modellekké formálódnak. A zenei mondat az alapegység, amely szavakra, szótagokra, hangokra tagolható. A relatív szolmizációs módszerben pedig a dallam az alapegység, amely tagolható zenei mondatokra, motívumokra. A tanult zenei anyanyelv a gyermekek sajátjává válik, és ez a tudás a hasonló tevékenységekbe pl. a nyelvtanulásba transzferálódik. Ez a transzfer akkor lesz intenzív, ha változatos eszközöket használunk. A közös éneklés hatalmas érzelmi tartalma és változatossága együtt adja a transzferhatás alapját. A zenei nevelés élménymintákat ad, ezekre épülhetnek később más élmények. (Kokas, 1972)

A zenei nevelés további transzferhatása az eszközök változatosságában, a zenei nevelés módszereiben rejlik. Az érzelmekkel kísért éneklés és mozgással telített tevékenységek serkentik az agy működését, változatos (hallási látási mozgásos)

ingereikkel aktivitásra készítetnek. A gyermekek az általános aktivitás-és mozgásigényüket kulturált formában élhetik meg. A közös éneklés érzelmi tartalma is transzferál. A készenlét az érzelmi hozzáállásra, a kíváncsiságra, az érdeklődésre, az új feladatokkal való ismerkedésre, a problematikus helyzetekkel való találkozásra inspirál. A zene sajátossága, hogy érzelmek kifejezője, természetéből adódóan motiváció forrása. (Kokas, 1972)

Kokas Klára zenepedagógiájának a lényege abban rejlik, hogy a zenével együtt kell élni és a tanítványoknak a zenét meg kell tanítani átélni. Pedagógiájában a gyermekekben levő önkifejezési vágyra alapoz. A zenei nevelés alapelve, hogy nem a tananyagra, hanem a gyermekek szabadságának biztosítására kell figyelni. „A zenei elmélyülés szolgálatában a mozdulat olyan, mint a levegő vagy a víz mozgása, minél szabadabb, annál teljesebb. A mozdulatok megtanulása memóriát vesz igénybe, azt fejleszti a mozgási képességekkel is. A szabad mozgás a képzeletet veszi igénybe, azt fejleszti a zene befogadásával is.” (Kokas, 1972, 11.) A Kokas pedagógia módszerével a szórt figyelmű gyermekek (és felnőttek) figyelmi állapota javul. Véleménye szerint, aki egyszer megtanul figyelni, az nem csak a zenére tud figyelni, hanem a tanulásában és később a munkájában is kamatoztatni tudja ezt a tudását.

„Zeneterápiás módszerek: rehabilitációs zeneterápia (elsősorban az érzékelés, a figyelem, a gondolkodás a mozgás, a beszéd javítására alkalmazzák). Rekreatív zeneterápia (elsősorban a csoportok szocializáltsági szintjének növelésére, feszültségoldásra alkalmazzák). A zeneterápiában valamennyi zenei elem (ritmus, dallam, harmónia, hangszín, dinamika) közreműködik a terápiás hatásokban, de csak a gyermek fejlődési problémáit ismerő és zeneterápiás felkészültséggel rendelkező szakember tudja ezek arányát, alkalmazási módját meghatározni.” (Mesterházi, 1998, 206.)

A zene és a mozgás kapcsolatai különféle módozatokban jelenhetnek meg. „A lüktetésben az ős-elemek feloldó hatása, a víz-élmény felszínre kerülése. A magzati élet „emlékeinek” felidézése hangokban, táncban”. (Varvasovszkyné, 1998, 27.)

Zenepedagógiai módszerek a tanulásban akadályozott tanulók zenei kreativitásának fejlesztéséhez

Kodály Zoltán a zenét eszközként értelmezte. Az éneklés jelentősége az első helyre került. Az emberi hang, az érzelmeket közvetítő dallamosság a személyes kapcsolatok kialakítása életkortól, nemtől, értelmi állapottól, szociális körülményektől független. A magyar népzene formai rendszere a legegyszerűbb improvizációkban is érvényre jut. Kodály nyomán a népzenei gyűjtés és rendszerezés tudománya és a művészi alkotás egyaránt a zenepedagógia segítségére sietett.

A „csiga-biga, gyere ki” kezdetű dalocska dallamában benne van a hívogatás, a „Katalinkában a könnyed, ritmikus repülés, a „Gólya--gilocében a sebesülés és a részvét, a „Zsong-bong a a határ”-ban az áradó tavaszi víz veti habját és így tovább.” (Kokas, idézi Barkóczi és Pléh, 1977, 8.)

A Kodály módszer a művészeti nevelést, elsősorban a zenét a gyermek nevelésének központjába helyezi. Lehetőséget ad a művészet tartalmi befogadására, önálló továbbfejlődésére. A tartalmi befogadás alapja a zene érzelmi átélése, esztétikumának tudatos felismerése.

Kodály fontosnak tartotta, hogy tiszta művészetten nevelődjenek a gyermekek. Ezzel érhetjük el, hogy „az ízlés biztonságával önállóan eldönthesse a maga számára:mi a szép és mi a selejtes” (Kokas, idézi Barkóczi és Pléh,1977, 19.)

A módszer központja, legfőbb eszköze az éneklés. Első élményei a játékos mozgáshoz kötött dalok, a közös éneklés. Kodály programja a zenei nevelés szerepét minden életkorra megadja, de legfontosabb kornak az óvodáskort és a kisiskoláskort tekinti.

Az ének a beszédfejlődésben is fontos. A beszédértés, a szó hangalakra irányulása. a rím a tagolást segíti. A mozgás és a dal óvodáskorban még összetartozik. Szívesen „lejátsszák” az ének tartalmát (pl. „Nád a házam teteje”).

A Kodály módszer szolmizációs módszere a látási,- hallási,- mozgásos begyakorlási megerősítéssel a komplex asszociációs elvet érvényesíti. „A szolmizalizáció... nem csupán kívülről jött jelrendszer a hangok közlésére, hanem a dallamokból készült asszociáció. Elsődleges a dallam, majd annak zenei egységeihez társítjuk a szolmizált hangokat.” (Kokas, 1972, 27.)

Az Ulwila szineskotta:

A színes kotta (másik nevén Ulwila módszer) Vető Anna adaptálásának köszönhetően került Magyarországra 1995-ben. A módszernek köszönhetően új elemmel gazdagodott az értelmi fogyatékos tanulók zenepedagógiai oktatása.

A módszer előnye, hogy olyan hangszereket és kottastílust kínál fel, ami az értelmi fogyatékos gyermekek számára is elérhető, megtanulható, jól alkalmazható.

Heinrich Ullrich német gyógypedagógus állította össze az Ulwila módszert, amely nem igényel komplex gondolkodásmódot, sőt még a színek nevének ismeretét sem, csak a színek azonosításának képességét.

Speciális színes kottarendszerével és az ehhez tartozó hangszercsaláddal bebizonyította, hogy az értelmi fogyatékos gyermekek hangszeres játéka biztosan megvalósítható, ha kikerül a hagyományos kottarendszer. Az ULWILA kotta értéséhez mindössze a színek azonosítására van szükség. A színek a hangokkal párhuzamosan mélyülnek.

A színes hangjegyek közepén lévő kis fehér vagy fekete pontok segítségével még két oktávot lehet leírni, a hangok hosszúsága pedig arányos a körök számával.

Az ULWILA-zenéléshez leggyakrabban használt hangszerek a sípok, a különböző típusú és hangzású metallofonok, xilofonok, harangjátékok, a húros hangszerek közül a citera, az egyhúros gitár, a kéthúros nagybőgő, mindezek szoprán-, alt- és basszus hangfekvésben. A kísérő hangszereken komplett dúr és/vagy moll akkordok vannak, szintén színekkel jelölve.

A hangszercsalád: fúvós és pengetős hangszereket kínál. Minden hangszeren játszható hangot ugyanaz a szín jelöl, mint ami a kottában is szerepel. A fúvós hangszerek furulyafejű, szorosán összeilleszthető sípokból állnak, a pánsíphoz hasonlítanak. Az egyhúros gitár, a tízhúros citera. A nagybőgő két húrján basszus szólám játszható.

A zenetanulás és a hangszerek tanulása kislépésenként halad. Első lépés a színek azonosítása, a szünetek, a hanghosszak megtanulása és gyakorlása. Egy-egy új zenedarab megtanulása a dalok eléneklésével és ha van szöveg, annak a megismerésével kezdődik. Ezután következnek a szólamok, végül pedig az összejátszás. A zeneoktatáshoz kísérő módszertani elemei a ritmusérzék fejlesztése, figyelemfelkeltő játékok, a zenehallgatás és a tánc.

Heinrich Ullrichnak köszönhetően van már átmenet a színeskotta és a hagyományos kotta között. A tanulásban akadályozott tanulók számára így adott egy lehetőség a hagyományos kottaolvasás megtanulására. Innen már egy további lépés az átlagos hangszereken való tanulás. Az Ulwila hangszerek ugyanis nagyon drágák, nem minden intézmény/tanuló számára hozzáférhetőek. Ullrich tapasztalatai szerint a színes kottából már játszani tudók könnyebben tanulják meg az öt vonalra rajzolt hagyományos kottát, mint akiknek kezdőként kell megbirkózniuk vele (Ullrich és Vető (1997).

A ZENEI KREATIVITÁS FEJLESZTÉSE A REFORMPEDAGÓGIÁBAN (WALDORF PEDAGÓGIA)

A Waldorf pedagógia alapelve az alkotás és az önkifejlesztés, az aktivitás és a szabad viselkedés. A zene élmény adása átszövi a tanítás minden elemét. A reformpedagógia zenei neveléssel kapcsolatos szempontja, hogy az órák tartalmától függetlenül lehet énekelni és zenélni óra bevezetéseként, témák átvezetéseként és a motiváció biztosításához is. Az ének-zene hatásának indirekt felhasználása mellett jelentős a hangszertudás, kottaolvasás, hallásfejlesztés is, mindazok, amelyek egyébként is az ének-zenei nevelés direkt fejlesztési céljai.

A reformpedagógia művészetpedagógiai eszközeit adaptálni érdemes. (Deszpot, 2008)

A KREATÍV KÉPESSÉG FEJLESZTÉSÉNEK TOVÁBBI LEHETŐSÉGEI

A kreativitás az életminőséggel is kapcsolatban van. Minden területen jobban tudunk boldogulni, ha kreatív megoldásokat keresünk. Ez érvényes a napi teendők ellátására, a személyi kapcsolatokra vagy az érzelmekre egyaránt. Az érvényesülés, az életvezetés minőségét emeli egy kreatív típusú hozzáállás. Ha megtanuljuk, hogy a meglévő információikat többféle megoldási módokban aktivizáljuk, könnyebben fogjuk megoldani feladataikat. Ebben nyújt segítséget a verbális típusú kreativitás fejlesztés.

A verbális kreativitás

Az önálló életvezetés feltétele, hogy képesek legyünk életünk kisebb-nagyobb feladatainak megoldására. A sikeres feladatmegoldás egyik alapja, hogy ismerjük az előttük álló probléma megoldási lehetőségeit.

Az élet új, akár szokatlan, váratlan problémák megoldása elé is állíthat bennünket. Utóbbiak esetében a sikeres megoldás már attól függ, hogy felismerjük-e a megoldáshoz vezető utat. Először valószínűleg a már begyakorlott, konvencionális megoldásokat fogjuk előkeresni. De sokszor maga a feladat sem világos, ezért először magát a jelenséget, a problémát kell felismerni vagy egyértelműen meghatározni és csak ezután következhet annak tényleges megoldása. Itt tudunk segíteni a verbális kreativitás fejlesztésével. „Ezekre mondják azt, hogy újító, ötletes vagy eredeti megoldást talált, olyat, amilyen másoknak eszébe sem jutott. És itt ne műszaki feladatokra gondoljunk elsősorban, hanem a legtágabb értelemben vett hétköznapi helyzetekre. Például kiszóródott valami az asztalra, amit gyorsan és nyom nélkül kell összeszednünk, vagy leszakadt a télikabát gombja, és nincs a közelünkben varrófelszerelés. Különösen bonyolult esetekben pedig meghökkentő és új megoldások választásával kiérdemelhetjük mások elismerését is. Mindezen lépések átfogó vizsgálata vezet el a kreativitáshoz, azon tulajdonsághoz, amely révén egy-egy feladat sikeresen megoldhatóvá válik.”(Szentiványi, 2000,135.)

A divergens jellegű próbálkozások hatásos gyakorlási módja az ismert fogalmak, szólások és közmondások más szempontú bemutatása. Az eredeti tartalom körülírása, elrejtése oly módon, hogy az új meghatározás jól adja vissza annak lényegét, ugyanakkor fejtörést jelentsen az eredeti mondásra rátalálni.

A motoros kreativitás

A mozgásélmény áll a gyermekekhez a legközelebb. Mozgással kísérve a megértés és a bevésés, megőrzés, felidézés is jobb lesz.

A mozgásfejlesztésen alapuló terápiák feladatsorai a nagy- és finommozgások fejlesztése során érelik, strukturálják az idegrendszert. Feladatsorok javítják a gyermek koncentrációs képességeit, megalapozzák, segítik a figyelem jobb irányíthatóságát, a szerialitást, a ritmusérzék és a motoros kreativitás fejlődését. A mondókákkal, énekekkel kísért feladatvégzés során fejlődik kommunikációjuk és anyanyelvi készségeik.

A felsorolt mozgásfejlesztő terápiák a motoros kreativitás fejlesztésére nagy hangsúlyt fordítanak:

A motoros kreativitás speciális területe a tánc. Fejleszti a testtudatot, alkotókészséget, kreativitást, növeli az önismeretet. A közös tevékenységek élménye elősegíti a tanulók alkotó- és kapcsolatteremtő képességének kibontakozását, összpontosított, megtervezett munkára szoktatja őket. Javítja testi-térbeli biztonságukat, idő- és ritmusérzéküket. Hozzájárul mozgásuk harmóniájához, segíti őket az oldottabb és könnyebb kapcsolatépítésben és az önkifejezésben. Különösen alkalmas a fogékonyság, a fantázia, a koncentráció, valamint a tolerancia és az együttműködés fejlesztésére. A táncok különféle formáinak további értéke, hogy a gondolatok és érzelmek kifejezésének új eszközei lehetnek.

A mesetánc a tánc mellett a mesepedagógia eszközeivel segíti a képzelőerő és a kreativitás fejlesztését. Közös tánc keretében, játékos elemekkel dolgoznak fel egy-egy mesét, történetet, így nyitva meg a gyermekek önkifejező képességét.

A művészeti terápia

A művészeti nevelés szintetizálja a vizuális, akusztikus és motoros területek kreativitásfejlesztő lehetőségeit. Aktív befogadásra és alkotásra készíti a tanulókat, hozzájárul harmonikus személyiségük kialakulásához. (Klaniczay,1996) Kiemelt szerepe van a gyakorlati tevékenységeknek, mert általuk az ismeretek élményszerűvé válnak. A különböző művészeti területeken (ének, dráma, tánc, vizuális kultúra) a tanulásban akadályozott tanulók a többi gyermekhez hasonló, sőt kimagasló teljesítményre is képesek lehetnek. A tevékenységek széles körű kínálatának nyújtása az egyéni adottságok mellett akár a tehetségek kibontakoztatásának lehetőségét is magában hordja.

A komplex művészeti nevelés elve a teljességre törekvés, a személyiségközpontúság, a pozitív viszonyulás a gyermekekhez, a kreativitás, azaz az alkotó magatartás buzdítása, a spontaneitás, az eredetiség, az autonómia tiszteletben tartása. (Deszpot, 2008).

A művészeti nevelés órákon megvalósítható rehabilitáció a gyermekek konfliktustűrő képességét, problémamegoldó kapacitását növeli. A művészet eszközeivel lehetőséget ad a közösségben való megjelenésnek, az önérvényesítésnek gyakorlására. A „képnyelv”, a zenei kommunikáció, a tánc, a dráma a módot nyújt arra, hogy szóban megfogalmazhatatlan feszültségeket látható-hallhatóvá tegye.. Verbális kommunikációval ez a megnyilatkozás nem is mindig lehetséges, hiszen érzéseit nem tudja megfelelő módon kifejezni.

A komplex művészeti nevelés a gondolatok, életérzések és művészi közlések módja. Több művészeti ágazat (képzőművészet, zene, tánc, rajz stb.) együtt jelenik meg.

Kreativitás fejlesztési törekvések a reformpedagógiában

A reformpedagógiai törekvések közös eleme, hogy a kreativitás fejlesztése konstans módon alkalmazott pedagógiai eszköz. Az alkotás és az önkifejlesztés, az aktivitás és a szabad viselkedés transzferhatásaira erőteljesen épít mindegyik irányzat.

Az alternatív pedagógiák művészetpedagógiai eszközeit jól lehet adaptálni a tanulásban akadályozott tanulók oktatásában, nevelésében. Előnyük a gyermekközpontúság, a személyközpontúság, a sajátos nevelési szükségletek tisztelete, a képességfejlesztés prioritása, az érzelmi biztonság, a folyamat és nem a végtermék irányultsága, a komplexitás és a holisztikus szemlélet. (Deszpot, 2008)

Magyarországon is elterjedt alternatív pedagógiai irányzatok: Waldorf, Montessori, Dalton, Jeneplan, Freinet.

ÖSSZEGZÉS

Életünk minden mozzanatában ott van a kreatív képesség fejlesztésének lehetősége. Az a koncepció, hogy megtanulunk divergens módon gondolkodni, megkeressük azokat a fejlesztési formákat és tevékenységeket, amelyek segítségünkre vannak személyiségünk gazdagításában, élethelyzeteink sikeres megoldásában. A kreatív személyiségfejlesztésre való igény egy átfogó pedagógiai törekvés is, amely minden tanítási helyzetben észreveszi és használja a kreatív képességfejlesztés eszközeit és módszereit.

SZAKIRODALOM

Barkóczi Ilona és Pléh Csaba (1997): Kodály zenei nevelési módszerének pszichológiai hatásvizsgálata. BKM Lapkiadó Vállalat, Kecskemét.

Deszpot Gabriella (2008): A művészetpedagógia lehetőségei a „különlegesen különbözők” iskolai és a társadalmi befogadásában-egy kutatás továbbgondolása. Gyógypedagógiai Szemle, XXXVI. 1. 38-51.

Erika Landau (1974): A kreativitás pszichológiája. Tankönyvkiadó, Budapest.

Fodor László (2007): A kreatív személyiség. Közoktatás 18. 7. 4-6.

Guilford, J. P. (1950): Creativity. American Psychologist. vol. 5. 444–454. p.

Hámori József (2005): Az emberi agy aszimmetriái. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.

Heinrich Ullrich és Vető Anna (1997): ULWILLA Színeskotta. Tanári kézikönyv zeneoktatáshoz. Down Alapítvány, Budapest.

Klaniczay Sára (1996): Művészeti terápia és gyógyító terápia. Gyógypedagógiai Szemle, XXIV. 4.288-294.

Kokas Klára (1972): Képességfejlesztés zenei neveléssel. Zeneműkiadó, Budapest.

Mesterházi Zsuzsa (1998): A nehezen tanuló gyermekek iskolai nevelése. BGGYTF Budapest.

Sándor Éva (2006): Fejlesztés művészettel. ELTE BGGYFK, Budapest.

Sándor Éva-Horváth Péter (1995): Képzőművészeti pedagógiai terápia. ELTE BGGYFK, Budapest.

Szentiványi Tibor (2000): A kreativitás fejlesztése játsszással és játékok segítségével. Új Pedagógiai Szemle, július.131-143.

Taylor, I. A. (1959): The nature of the creative process. In: Smith, P. (edit.): Creativity: An Examination of the Creative Process. New York, Hastings House

Torrance, E. P. (1981). Predicting the creativity of elementary school children (1958 80)and the teacher who „made a difference.” Gifted Child Quarterly, 25, 55-62 hu.wikipedia.org/wiki/Ellis_Paul_Torrance

Varvasovszky Jánosné (1998): Zeneterápia halmozottan sérült gyermekekkel. Gyógypedagógiai Szemle, XXVI. 1. 26-30.